

Книга брата С. Р.
УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 103553
НЕСРЕЋНИ.

ПРИПОВЕТКА ЗА ОНЕ, КОЈИМА
НИЈЕ ИСТОРИЈА.

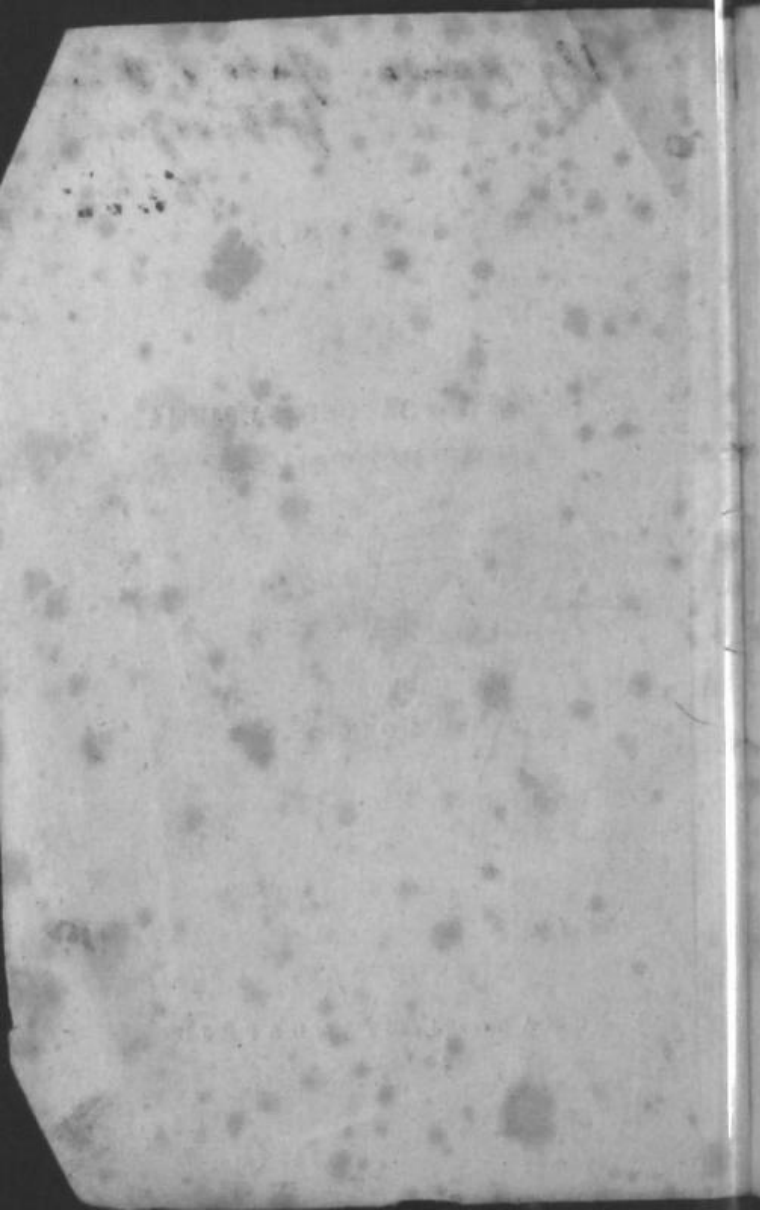
НАПИСАО
Тодор Поповић.

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1874.

Пријатељима Истине.

У „Видов дану“ нисте могли прочитати свршетак ове моје приче. „Видов дан“ „у својој доброти спрема мене“ нашао је да „Несрећни“ проповеда „Браколомство“, „Блудочинство“, да је прта „Неморална“, и да је „Зло и наопако по жеве и девојке, које би је прочитале“...

Сад, молим вас, кад сам био толико отворен, да из приватних писама изнесем на свет ову осуду за ме, допустите ми да се јавно браним.

Чујте!

Зар нежност, љубав и искреност моје Зорке није довољна да обасја брак најдивнијом срећом, да умекша најокорелије срце? Зар морална снага Недица није непробојни штит домаћег морала. Не уздиже ли се у њојзи свест о дужности над најслађим, најласкавијим, најјачим људским осећањем — над љубављу? . . .

Но ко би опазио ову величину да није крај ње порока — да није Бравка? Не узбуђује ли душу до најтањих осећања судар ове две крајности? Ко је тај, осим „Видоваца“, што не види да из те борбе морал просијава као најјаснија светлост? Може ли ту бити сумње и за најнеспособнијег читаоца, шта је велико, узвишено, племенито, а шта ли гадно, каљаво, ниско. Ка-

кав је рефлекс од оваког упоређења? Ви оцените, пријатељи истине, ја на вас апелујем.

Други опет уз „Видов дан“ с „Видов даном“ шапућу, замерају, оговарају ме да сам самога себе изнео . . .

Е добро.

Па шта би радили кукавци спњи да се појави какав српски Русо?!

Но одлазте од мене ви морални кепеци, с вама није вредно говорити. Ви сте за ме мртваци.

Ја сам хтео, па ма на своју штету, да обележим догађај, који ме је узбудио, изненадио, који је велик, снажан, прередак. У томе сам успео. Задовољан сам. Хоће ли ко разумети ову жртву? Шта ме се то тиче.

Тек могу рећи: да имам деведесет кћери, ја би их учио да буду као Зорка и Неда и никад се не бих страшио за њихву домаћу срећу. Међу тим не бих им никад стављао на углед „Лизе“, „Розе“ и подобне швапске гадуре којима „Видов дан“ тако радо усређава своју публику.

Због свега овог „Несрећни“ је одштампан за се. Но пријатељи, не замерите ми ако наиђете у овоме говору по коју јачу реч. То су бледе сенке раздражљивог, тешког болесника.

На Ивањ дан 1874. г.

Тодор Поповић

I.

Живот, који се развија моно-
тоно, живот је без сласти, али
и без туге. Бура доноси слатке
плодове, али их рађа и горке.
Нек бира ко шта воли, или сласт
кроз невољу, или мир без нево-
ље, али и без сласти.

Живот је дужи или краћи ро-
ман. Ми га сваки дан гледамо
како се пред нама развија, у дра-
ми или трагедији, али тај спек-

трум наше очи не виде. Поред нас пролазе сценерије, које заслужују најдубље посматрање, а ми гледамо без осећања и без мисли. Док нас се ко не дотакне, дотле га не видимо.

По који пут страшно зевамо, дуго нам је време, осврћемо се на све стране, како да нам неосетно прође који часак живота. А опет живот толико милујемо, клекнули би пред смрт, да нам га само за тренут продужи.

Тако греде овај живот. А и ко би имао срца, да нацрта живот савременог живота?...

II.

Иза цбуна у лепоме парку крај касарне седи на удесној наслоњачи с књигом у руци чило

момче. Тек што га је гарила
мрка наусница. Књига је отво-
рена, али се њеним листићима
титра лаки поветарац. На црн-
пурастом се лицу његову раз-
лива чудна сета, а у оку прелива
плам, који рекао би потпирују
чудне жеље из напрегнутих груди.
Гледаше цвеће пред собом, а по-
гледи као да говораху: „О росне
капљице, што се блистате око
мене на свакој травчици, што
се дивно преливате у сунчаном
зраку, као најчистији смарагд,
што сте невине као сузе светих
анђела, које се роне пред пре-
столом божјим, да умилостиве
Бога спрам окорелог света, ка-
жите ми, молим вас, како чо-
век да постане велики?.. Имам
много непријатеља, колико је вас

око мене, ја ћу да им се светим — с књигом у руци. Је л' те, слатке мајске капљице, *значи* је — *права величина*! Ох, ја ћу да се жртвујем за најузвишенију идеју, за своју домовину, хоћу да будим свест браће своје, да им смело казујем њихове непријатеље. Нек ми противници сеју по путу трње, ја ћу одважно ићи стазом рада, и своје дане и своје ноћи посветићу домовини *милој*... * И ту му се оте тежак уздах, па онда разви лист новина и од важна воља предеташе му по мермерном челу. А крај њега зашупта бела хаљиница, и убаво детенце проскакута стазицом, која се поред вазнесенске цркве савија школи.

Она лака као срна појави се

и ишчезе. Погледи су се само сусрели.

III.

Човек је створен да живи у друштву. Нико се не одмеће сам гори у хајдуке. Нема их, који, затворени у зиду од књига, не помисле на живог друга свога живота. И светим оцима разгађује се време изван Ђедаје при столу у друштву, крај пехара крви Христове.

Тако то иде вазда у животу. Ни наш јунак није већи од обична човека.

Сутра дан пре зоре могли смо га познати где се живим кораком спушта низбрдицом поред касарне. Пред парком замишљено стаде, руком махну преко чела,

поглед му блуђаше, и с усана зачу се шапут: „Још није прошла.“ Неколико корака, и за оним истим цбуном слушао је како славуј поздравља мајско јутро.

У заносу, који лепота природе буди у топлем осећању осетљиве душе, овлађује умом -- сама нежност. Ту срце слика најбајније жеље, које потичу нагло као река. Човек не може да одоли слатким сновима, који га тада запајају. Бранкове мисли струјаху у том правцу, жеље му се обвиле око једног бајног лица, упише се у једне сјајне очи — све потону у нежност од осећања. Књига је лежала затворена у трави.

Часови му продажаху у сно-

вима од узрујаних мисли, а с
врачара лагахним ходом и пог-
нутом главом иђаше у школу
младо девојче.

— Ах ено је, идем пред њу,
овде на сред стазе, у крилу све-
чане природе, пред живим све-
доцима мирисним ружама нек сла-
вуј песмом својом пропрати прву
реч, коју ћу јој рећи — ја те
љубим. . .

Сретоше се. . . Она мину мимо
њега, и реч му се скаменила.
Нем, у дрктавици, ишао је сто-
пама њеним. Пред вратима школ-
ским она се обазре, и њихови се
погледи сусретоше.

Тако се дуго, немо и тихо
ишло, и по киши и по сунцу.

IV.

Већ се поче шапутати, Бранко воли Неду. Несташне другарице у школи проведле су гласе, како Бранко прати Неду, како је воли. Беспослене бабетине кашљуцајући за запећком жалиле су како је покварена садашња младеж — чим се роди, мисли на удају; у њихно срећно свето доба девојка се није могла видети ни на прагу, а сад јуре саме по улицама. Ето, говориле би, оно двоје балаваца иду једно за другим као луди, па се још чудимо што свет умире, и што су године све горе и горе — Још мадо, па нам не ће ништа родити.

На Врачару је красно лето-вати. Ту се настани Бранко. У

вече ваља изаћи на чисту рудину па погледати како се сунце губи у златним млазевима, који се дивно предивају по небесном своду. А то вам је и историјско место; оно вам казује како су бесне хатлије турске с кубурама у руци насртали на „Лаудонов шарампов“. У долини белопоточкој пурња се дим с парнога млина, који високо подиже своју главу, као да би хтео казати посматрачу: види шта вреди наука и рад. Пут се туда веруга, који везује срце Србије с престоницом њеном. На рудничком пута пландују овце, — међу њима чобанин наслонив се на дугу батину, па као кин замвишљено гледа своје бело стадо... На

обронку је „докторова кула“ — где блажени без памети живе.

Ту вам често испадне и по који чопор веселих цура, ту вам излази много рањено срце, да разблужени свој поглед прибере у даљини.

На месту се овом срета култура и суровост, прошлост и садашњост, а то вам се све запаја мирисом из дивних врачарских башта, а оживљава мелодичким акордима, које по вас дан извијају малене ручице на гласовиру.

Зар није угодно провести који тренутак на месту, где се укрштају оваке силе? . . .

Једног лепог вечера 186., под сенастим багреном у чопору де-

војака могао си видети Бранка где говори :

„Ја те љубим, Недо, из све своје душе, моје су мисли и жеље усахле у твоме погледу, ти си ми живот и сласт, хоћеш ли бити моја?“

Нежно девојче задрктало се као лаки цветак на мекоме стручку и тихо је протепало :

„Ја те љубим, бићу твоја, ако Бог да.“

„Ох Недо, рају мој, узећу те, заклињем ти се срећом својом.“

Сиромах Бранко мислио је, да све само до њега стоји. Девојче се бар у Бога уздало.

V.

У лепим сновима, у прижељкивању дани пролажаху. Кра-

суљче је малено још оног вечера открило тајну срца својој тетци.

Савила се беше у њезино крило, око јој пловљаше у онсј чудној влази, коју ни најватреније поете немогу исказати. Тетка јој миловаше праменове меке косе, што се у вितिцама спуштаху низ беда плећа, а она детињски протена :

„Тетка, ја — љубим.“

Тетка се насмеши, притиште јој на вредо чело сув старачки пољубац.

„А кога љуби теткина маза, де кажи, благо, тетци.“

Невинашце се сакри рукама у крилу теткином и прошапута:

„Комшију новинара.“

„Е добро ћери моја што си ми казала, ти знаш да сам ти

место мајке. Но, лепо моје дете, узми се на ум, љубити није грех, ал' љубав може често да постане грех. Част и добро нме нек ти је светије од љубави."

Кад су тако први часи прошлп, дође време да се мисли на будућност. У хладовини једне пријатељске баште, на меком ђилиму, кога природа ствара, у трави. седедо је двоје загрљених. Друго двоје доношаху им понуде, мирисно воће, што беше као пригнудо гране да чује шта се говори у трави. О, радознаоци, шта прислушкујете, ту нема ништа, од чега образ црвени, шта сте могли чути кроз нежне чисте пољупце :

"Недо, душо, шта каже тет-ка ?"

„Она вели да дођеш, Бранко, да ме прстенујеш.“

„Хвала злато, ето ме још сутра.“

„Дођи, мили мој, ја ћу казати тетци, она ће те чекати.“

Сутра дан на руци нашега пријатеља одсјајивала је мала бурма. Пред вече уђе у дом, где му станује омиљено злато. Она се играше у трему лоптом, тетка сеђаше под стрејом. Он приступи к тетци, пољуби јој смежурану руку, на своје се злато насмеја, и после кратког увода каза за што је дошао.

„Е лепо, дете моје, ја немам ништа противу тога, и ја те милујем, али прстен не можемо примити, нисам још ништа говорила с течом.“

Просилац се покуњи, жалосни се погледи срца, што се љубе, сусретоше, и он се невесео врати дома.

VI.

Месец је зашао за облаке. Уз ограду једне лепе баште примакао се неки човек. Јесењи ветар обаљује жуто лишће с дрва, а он нестрпљиво и жудно гледаше кроз тарабу. За мало тако постаја, па се уви у огртач, наслони се на тарабу и пусти се у мисли. Кроз шуштање ветра могао би се чути по који тежак уздах. Јесење су ноћи најсродније меланхоличким душама, и оне имају на себи нешто тужно, што под сећа на лепу прошлост, у којој су уписале зелене боје

минулих радости: дође студени јесењи ветар, и све вам наде одлете на његовим крилима, у души остане само спомен, који рађа уздахе и сузе...

С друге стране у башти зашуста хаљина и трава, он се живо наже напред, а крај оградe појави се лепушката глава плавог девојчета.

— Ох, душо, овде те чекам толико ноћи. Знаш ли колико је минуло дана у јаду и тузи од кобне прошевине. Што се склањаш од мене, где су ти некадашња осећања, реци ми, животе, зар ме више не љубиш?

Девојче му кроз сузе телаше:

— Не тако, миље моје, ја те љубим, верна сам ти; али знаш да немам ни оца ни мајке, и

тетка и теча држе ме на оку, да се с тобом не састанем. Мени је срце казало да си овде, осећању нисам могла да одолим, дошла сам да ти кажем, да те у тузи љубим.

Кроз мали отвор на тараби провуче му своју ручицу и он је згреваше вредим пољупцима.

Пошто су се осећања излила у пољупцима, девојче уздрхтаним гласом прошапутала:

— Бранко, ишти ме у тече, — ова неизвесност уништиће ме. Ја се борим са страхом и надом; и дани су ми чемерни, а ноћи још црње; веселост је одлетела с мога лица, а само ће ми је повратити твој дом. Овде јој јецање прекиде реч, а Бранко је у теш-

кој узбуђености тешаше најва-
тренијим речима.

— Немој Недо да тугујеш, ја
сам ти се заклео срећом својом,
да те не ћу оставити, и нека
ми Бог уништи све радости ако
вером преврнем. Још сутра, злато
моје, писаћу твоме течу, ка-
заћу му да се љубимо, и он ти
мора дозволити да будеш моја...

У кући Нединој зачу се жа-
гор. Још један пољубац и два
срца што се љубе побегоше је-
дно од другога.

VII.

Бранко је дошао дома. Лампа
је шкиљила. На столу су разба-
цане књиге и хартије. Он не-
мирно ходаше по соби. На мах

застаде, љутито лупи руком о сто и гласно проговори.

— Шта хоће ови људи самном, она ме љуби, — ко јој може то закратити. — она мора бити моја. Чекај, хоћу баш оног старкељу да научим памети, како му ваља да мисли о човечјим правима.

Седе за сто и у великој узбуђености поче писати:

„Господине, Права су човекова одмерена природом његовом. Осећања, која рађају природни закони, он има право да задовољава. Ко та осећања не поштује, ко та права повреди човеку, чини насиље природи, за које се она криво свети. Баците за часак поглед натраг у историју, — ако вам је по срећи позната, — па ћете ми веровати, да су чи-

тави народи пропадали што нису били кадри прибавити поштовања својим природним правима, која су ма с које стране спречавана. Они су остали без културне мисије, њихан је живот био пролазан, они су се појавили да ишчезну. Јесте ли кадгод, господине, помишљали, који су људи велики. Хајде, ја ћу вам и у томе помоћи. Поредите два човека. Један се пред сваком опасношћу повија, као трава по ветру, дубоко закопава у груди своја осећања, плашећи се да их и пред сенком искаже; други слободно корача својом стазом и на лево и на десно казује шта осећа, дође ли опасност, он грудима и мишицама брани своја убеђења. Првome је добро кад је

сит и напит, а други је срећан кад на њега навали опасност да гладан брани своја права. Ви видите, ко је од ова два човека већи човек.“

„Рекао бих вам још једну.“

„Поштује те ли најнежније људско осећање, што се зове *љубав*. Мислите ли, да се тај божански жар згара у сваким грудима? Знате ли, за што је Муције спржио своју руку нажеравици, — што је домовину своју *љубио*!“

„Видите, да је љубав сила. Те силе нема сваки у својим грудма.“

„Чујте, рад чега вам све ово пишем.“

„Ја и ваша Неда љубимо се. Ја је просим од вас, дајте ми

само њу, не тражим вам ни паре ни динара.*

„Ако поштујете права и осећања људска, онда се надам да ћу добити повољан одговор, који ће ме усрећити.“

„С поштовањем Бранко, новинар.“

Кад је довршио писмо, није га ни прочитао, већ га сави у куверту, затвори и адресира: „Г. Јанку Ђорићу, у месту.“

— А, добро, сутра ће му мој пријатељ Митар предати.

За тим беше миран, па се сети и својих читалаца. На столу лежаше још од јуче започет чланак о томе: шта би било кадро усрећити народе. Из започетих редова сијаше красна реч *слобода*, неколико пута написана.

Бранко се насмехнуо. Да ли се у тај мах смејао себи, или се се-тио оних песникових речи: „Хо-ћеш слободу — наћи ћеш у гробу“ ? — Не, то није срећа народима. Ох то мора да је љубав, која би их у братску заједницу спојила. . .

Свануло је, Бранко се разговара с једним другом.

— Ево Митре, подај Бога ти г. Јанку ово писмо. Потпомогни мало моју љубав и на крилима љубави донеси ми одговор.

— Бога ми, Бранко, насешћемо код тврдоглава старца.

— Лепо, лепо, само похитај, до вече ћу те чекати дома а сад морам на посао.

У вече се отворише врата и Митар с неким чудним осмејком

пружи Бранку писмо. Бранко погледа у Митра, и писмо испусти на сто.

— Молим те, кажи ми, је ли добар одговор.

— Што да ти кажем, ето ти писма, па види сам.

Бранко није имао куд, познавао је ђудљива свога друга, који за два дана проговори дваест речи. Отвори писмо, па га читаше гласно.

„Господине, Ви сте чудан светац. Хоћете под моје седе косе да ми прописујете, како да мислим о свету. Него ко сте ви? Сиромашак новинар, кога уписници могу сутра да оставе на цедилу, без хлеба. Ја моју Неду не дам за господина, па је не ћете ни ви добити. А Бога ми

ако вас кад застанем под мојим прозором, полићу вас врелом водом. Јанко, трговац.*

Митар се смејаше грохотом. А Бранку севаху варнице из очвију. Њему је мало требало, па је кицео од јарости; његов је понос дошао у опасност; руке је грчевито стискивао и кроз стегнуте зубе шкрипио је: Освета, освета.!

— Да, освета, прихвати Митар, баш си будала; најбоље ћеш се осветити кад узмеш другу. Хајде са мном, ја познајем девојче, које је најплемепитије и најлепше. Узми је у пркос овом бесном старкељи, што хоће да те полије водом. Ха, ха, ха!...

VIII.

Баш лицем на божић иђаху с
врачара Митар и Бранко. Пред
вратима Ђорићеве куће стојаше
Неда. Бранко се окрену к Митру:

— Идем, да јој кажем куд смо
пошли.

Митар ћуташе као заливен.
Но Бранко није ни чекао одго-
вора од њега, већ се упути к
Неди. Тек што јој је на домак
дошао, а она побеже и затвори
врата. Митар се кисело смејаше.

— О, што ти је то Бранко?
Зар не видиш, да је и она чв-
киво колено; штета што те ста-
рац не виде, да те испрати вре-
лом водом.

Бранку су тешко падали пре-
кори његова челичног друга.

— Добро Митре, нек ме ђаво попије, ако је икад више погледам, води ме куда год хоћеш.

Ишли су немо један поред другог. Пред једним вратима застаде Митар. Бранку живо закупа срце, а Митар му примети:

— Држ' се Бранко на мегдану, што си пребледео.

Уђоше у дворану. На прагу их дочека честита домаћица, отмена душа, уведе их у пространу, пријатну собу. Ту засташе оца и девојче.

Знате ли, како беше то девојче? Јесте ли кадгод посматрали тренутак, кад се мајски дан дели од воћи, тако вам слаткај упечаток производи лик ове бајне девојке. Светла плава коса одсјајкује у безбројно коврца-

стим праменовима, које подржавају два низа бисера. Чело бело као од мермера, а по њему се повиле танке већнице. Очи као најведрије небо, и у њима се предива сама милошта, сама благод, устанца као паром прорезана, а низа њих блеште још лепша два низа бисера. Цело се лице предива у чудној смеси од млека и крви. Шта да кажем, кад би најватреније срце, које најсилније љуби, хтело да опише нежност, пријатност и сласто овог детешцета, тешко би му и љубав позајмила довољно достојних речи. Ето пред таким ликом сеђаше Бранко. Кроз срце му прође топла, мида струја, и он се чудно осећао. Сам је у себи говорно:

— Но, ако је ово Зорка, онда је штета што је не видех пре Неде, њојзи би припадала моја прва љубав.

У тај мах уђе грациозно с „послужавником“ витко, високо девојче. Али и ко није добар психолог, могао би на први поглед увидети, да иза црнпурасте лепоте стоји крута самосталност, којој недостаје нежније срце. Бранко пребледи и мисао га простреди: ово је, Бога ми, старија, — лаку ноћ женидбо!

Тако се прво виђење сврши. Тек што на улици просиоци изађоше, Бранко запита:

— Казуј Митре, да од Бога знаш, је ли оно Зорка што је с нама седела.

Митар ћуташе дуго, и тек кад

се сит наживао Бранкове радозналости рече му:

— Да, Зорка.

Бранку се свали камен са срца и он замоли Митра да однесе оцу поруку да му се девојка допада.

IX.

Преко теразија ишла су два човека, с осмејком на лицу, један к другоме. Сретоше се и братски се загрлише.

— Како си Митре?

— Хвала Богу, како ти Бранко, како ти је било на путу, толико се дана нисмо видели, хајдемо у кафану.

— Не могу, Митре, зар си заборавио какав је прексутра за ме

дан. Идем да видим Зорку моју, ја сам је се јако зажедео, хоћу да је подсетим да су још само два дана, па ћемо пред олтаром спојити наша срца. Ох Митре, како ми срце жуди за њом. Ја сам срећан човек, ако ме Зорка љуби.

— Лепо Бранко, но да видимо шта на то вели Неда.

Па му пружи писмо. Бранко узме писмо и читаше га :

„Бранко, Ти си заборавио колико си ми се пута срећом својом заклео на верност. Што ме изневери, што ојади мој живот? Хоћеш да ти кажем како ми је. Ти ћеш ваљда уживати у тузи мојој: ја се превијам под ударцима, које ми је твоја неверност задала, ти си смрвио моје

срце, ја се обливам сузама над твојом сликом и опет те љубим. Врати се Бранко на моје груди, још није доцкан, ја ћу ти све наградити безмерно љубављу. Не ћеш ли, нех си проклет. Да Бог да, кад помислиш да си најсрећнији, несрећа те оберучке загрлила. У часу, кад се станеш венчавати с другом, ја ћу клечећи слати к небу најкрвавија прокдества. Ојађена Неда.*

Митар гунђаше нешто. А Бранко срдито издера писмо и ветар га у ситним комадима распири по улици.

— С Богом Митре, идем к мојој вереници.

Тек што је стигао дому своје веренице, преда њ изађоше жа-

лостива, смућена лица. Он се упрепасти, јурну у собу. На две постеље лежаху два болесника. На једној отац, а на другој Зорка. На њезиним карминским уснама беше сада самртно бледило. Бранко је био поражен, у оку му се сјајала суза и грцајући је питао :

— Шта је Зорка ?

Такав беше зао почетак зле Бранкове среће.

X.

На пољу звижди ветар, и велики праменови снежни прелећу с крова на кров. Тешко оном, који стана нема. Сурова зима не да маћи на поље. То вам је слика Јануара 186. .

У једној маленој соби крај камина седи човек, ватра весело на камину светлуца, а он преврће листове неке „купусаре“, док му на крилу не прогугута лепа женица :

— Бранко, остави ту књигу, нисмо се ми погодили да у књигу гледаш, него у мене, — и нежно му изви књигу из руку, па је отури од себе. — А, тако, сад ме загрли и гледај у мене, — а нежну своју главицу беше му наслонила на груди и из очију одсјајивала јој је најслађа милошта.

Бранко је љубљаше по лицу и она му се упијаше уз груди.

— Бранко, ја бих ти казала нешто.

— Шта је, Зоро мојих жеља,

кажи ми што год хоћеш; твоје су ми речи сласт, а твоји пољупци прави рај.

— Видиш, Бранко, ја сам ти се заклела на верност, па ваља све да знаш. Осећаш ли колико те љубим, колико си ми мио? Милији си ми и од оца и од моје мајке, ти си једини, кога љубим и кога ћу до гроба свога љубити. Но то није увек било; кад бејаш мало детенце, са мном се често играо нашега суседа син; ми смо се као деца заволели, и ја ти признајем, да сам га радо имала док тебе нисам видела, а сада ти си ми испунио сву душу својом љубављу и за тебе јединог има места у овоме срцу, а љубави на овим устима.

Па се приви још ближе уза

свога мужа и љубљаше га својим вредним уснама.

Бранко је разумео величину ове душе, која од свога мужа не ће ништа да затаји. У срцу му је затрептала жеља, да се и сам одазове оваком великом искреношћу.

Он се маши у свој џеп и из записника извади једну слику. Зорка прихвати слику, окрену је с друге стране, па прочита: „Своме веренику, у знак верности, Неда.“

— Ето, злато, ја сам љубио ту девојку; али сам срећан и пресрећан, што ме је Бог усрећио тобом.

Зорка спусти поглед на слику, у души јој беше некако чудно, а на лицу се опази сета. Бран-

ко трже слику и на камину про-
 ждрљиви пламен гуташе блеђа-
 ни лик и сјајаве очи — за тре-
 нут све бејаше сам пухор.

XI.

Тако су Бранку и Зорки текли
 дани у загрљајима и пољупцима.
 Тридесет месеци минуше већ, и
 поред оног истог камна сеђа-
 ше за столом Бранко; на криду
 му је спавада Зорка. На пољу
 тихо шушташе снег. Бранко ве-
 село гледаше своје чедо, како
 безбрижно спава, пољуби је, па
 узе лист хартије и по њему ста-
 де писати:

„Слатка мајко и сестро! Ћу-
 тао сам дуго, да бих могао јаче
 и значајније проговорити. Ох

мили моји, ја сам вам најсрећнији човек. На мојим грудима сладак санак снева најмириснија ружа, која је икад процветада. Ја љубим моју Зорку, ми живимо у загрљају, у пољупцима, у слатком љубавном заносу. Дани нам пролазе, да нам ноћи нову срећу донесу; ноћи мину, да нас дан новом слашћу поздрави: — милошти нашој и срећи нема краја. Ја вас топло поздрављам са својим чедом на крилу. Ваш пресрећни Бранко.“

Писмо сави, још један пољубац притиште на чело својој Зорки, а у љубавном заносу није ни приметио, како оно гори у ватри.

Тихо и лагано однесе је на постељу, а мало за тим и сам

се предаде дубоком сну. Но тек што је очи склопио, а усни му се, да нека слика на камину гори. Из њезина пухора подиже се блед лик с ватреним очима а пламеним огрталом, у руци држаше оштар, страховит нож. Прилика се крену из камина и пође Бранковој постељи. На ножу се јасно читаше: „Девојачка клетва“. Бранко је у сну дрктао од ужасних речи: „Твоја је судба горка; ти ћеш љубити, али ко год тебе искрено ужљуби, ја ћу му овим ножем срце пробости. Тако ћу те узастопце пратити, док не закукаш на гробу свих својих жеља, кад ћеш у њ и сам сићи.“ Бранко је у сну шапутао: преклињем те, поштеди ми Зорку, удри мене! А

у тај мах из ужасног сна трже га још ужаснији врисак миле му жене: „Бранко, упали свећу, бљујем крв.“ Бранко је посрнуо из постеље. Кроз његове је груди пробијао самртнички глас: не бој се, Зорка, Бранко је твој овде, да те заклони животом својим...

Сутра из јутра неко залупа на врата. Бранко изађе на поље и поштар му предаде писмо. Мајка му јавља тужне гласе, да су харамије нападе на њезин дом и да она с ћерком од убоја лежи на самртној постељи.

Од новог удара Бранко изнеможе, снага га издаде и бодан паде у постељу...

Тако муж и жена без ичије неге, без ичије помоћи боловаху

једно поред другог. Нико им не
имаше ни воде да дода. Петна-
естогa дана боловања Бранко
осећаше, како му његово најми-
лије злато тешко јечи у постељи.
У памети му пређе сав ужас ово-
га тренутка, сетио се како има
само три гроша у новцу, и на
граници лудила бесомучно јау-
кну: „Хоћу да умрем пре ње.“
Раздерао је кошуљу са себе, бос
и го издетео на мраз, на снег.
Зорка је видела муке свога дру-
га, бона прибрала је последњу
снагу и, клечећи пред њим у
снегу са склопљеним рукама, ша-
путала му је: „Не бој се, злато,
ја сам здрава, ето мени ништа
није.“ Узела га је за руку и
бесвесна увела у собу. Он је
на њеном крвљу, нем и у чудној

дректавици проливао безбројне сузе.....

Од овог ужасног дана није прошло много. Крај постеље Зорчине горела је слаба жижа. Чело главе клечао је Бранко, сузе су му капале на под и он је шапутао молитве Богу: — „Боже, спаси ми Зорку, а узми мој чемерни живот.“ Болесница бунцаше: — „Још само три дана“, па се онда поврати к себи и slabим изнемоглим гласом проговори: „Бранко, душо моја, сневала сам, да смо добили депешу да ти је мајка умрла; то значи, да ћу ти ја умрети,“ па се окрете и паде у незнан. Бранко је до сванућа јецао и сузама облива изнемоглу Зорчину ручицу.

„Три дана минуше од ове теш-

ке ноћи. Баш беше недеља, 7. Мај. Један сахат по подне од-
Јекну на часовнику, а Зорка об-
ливена самртним знојем прого-
вори: „Бранко, хоћу на твоје
груди.“ Он је подиже на своје
срце. Она га тужно погледа —
и издахну...

8-га Маја у 5 сахата после по-
дне једна тиха руља, што прође
узбрдицом поред касарне, однесе
палидули и спусти у гроб једно
мртво тело и једно живо срце...

*
* *

Шта ли није досле читалац
помислио или рекао! Али ово по
свој прилици није знао: да је
приповетка свршена. Јест, при-
поведач је овде стао. А припове-
дач и писац је — сам Бранко.

Након његове смрти нашло се само оволико. А више није ни било. Испод последњег одељка стојало је, јамачно доцније, плајвазом написано: „Не могу више, болестан сам.“ Иза смрти своје Зорке није дуго живео.

Шта је побудило Бранка, да овако кратко и новелистички напише најзнатније доба свога живота? Смрт његова можда ће то објаснити. Чпталац ће бити добар, да послуша причу о смрти његовој, а ја сам весео што ћу одужити дуг своме покојном пријатељу. Ми смо заједно проживели позамашан део живота и приповетка његова мени није била приповетка. Пред смрт ми је говорио више пута: „Ти да ми читаш слово на гробу; али не

да ме ожалиш, но да кажеш све, све... Ја сам повелики грешник. Биће ми лакше, кад ми се мртвом очита пресуда, а за живота сам — само грешно.* А умирући написао је у завештају: „Моме пријатељу Т... да се даду све моје хартије, да их употреби по препоруци.“ Али ја дођох с пута данас, а њега беху већ сахранили јуче. На души ми је тешко, што му се не испуни жеља онако, како шћаше. Зли удес учини још те му се ни један од правих пријатеља не деси на укопу. А мало их је и имао. То је удес несрећних и честитих. Сахранише га хладна лица, којима у последње време беше предао и руке и срце, и душу и савест — да га не гоне и да

синоћ осећам буру у моме срцу и моје очи хоће сваки час да објаве поплаву. Да вам причам од куд се и како се натуштило, ви бисте се смејали, јунаци без срца! Али ја не ћу.

*

Кад сам прочитао све хартије мога Бранка, кад сам се добро размислио, питао сам се: За што вољох ја Бранка? Та он беше неваљалац! А кад сам се после опет упитао: а да каки би ми сви били, кад би се тако поштено исказали? — онда ми грунуше сузе на очи њему у спомен.

— Ох, сви ми бесмо некад добри. Али ми живимо — да се кваримо.

„Некад — вели једно преми-
нуло јадно срце — беше ми
славуј ружа ваздушна. Мирисаху
ми његови гласи, а оштре бодље
рањиваху раздрагано ухо. Сад
их само слушам још и с исти-
нитим уживањем. Божићњи да-
рови продећа обасјани лежаху
преда мном, и ја као дете не
знађах се решити шта ћу пре да
уживам. Тамо гај, онамо доли-
на а овамо брег, воденица, во-
допад.“

„Је ли то оно истозелено др-
веће? Је ли то оно исто плаво
небо? Је ли то оно рујно вече?
Ах, јест, баш је лепо насликано,
и са свим налик; ја сам позна-
во оригинал“.

— — — — —
Два дана после смрти Зорчине

видео сам Бранка, где се као дете смеје некој причи, коју му неки другар причаше. После две године видео сам га, где по највећем пљуску оде на гроб Зорчин. То беше 7. мај, дан, у који беше Зорка умрла. Кад се вратио жалосно га беше погледати. Такав беше Бранко. Оволико само доста би било, да се читалац не чуди причи, која изгледа истинита, а опет се чини да је измишљена.

Природа је хтела да оличи недоследност: створила је Бранка. Тако би рекао ко га није познавао. Али не. Он беше донео на свет пренежно срце. У животном боју свака рана, која падаше на срце, рефлексоваше на карактер његов. После толи-

ких љутих бојева срце оста као што и беше, — а карактер поста слаб. То је оно, што Бранку даваше куражи, да своје срце свагда изнесе, а свој карактер никад. Ја сам знао све његове љубавне авантуре, све тајне и боде срца његова, и све грехе; али његов јавни живот, његово чисто мишљење о друштву и о свету, његово политичко уверење — то ми беше тајна. С тога Бранко не стојаше на најбољем гласу међу својим вршњацима. Они га исмеваху и презираху, а његово добро срце пуњаше се гњевом и једом. Такав беше његов душевни прогрес. Живот његов биваше све чемернији, а он га дубоко осећаше. Његово лице казиваше мучну унутрашњу

борбу и његово оплакивање себе сама. Није он имао сведен трбух, гојно лице и глатко чело. Таке неваљалце не гоне много, а маса, која много не мисли, зове их „расположени људи“.

Бранко не бејаше никад расположен. Чисте божанске ведрине не видех никад на његову челу. Он ми сам често говораше: Ништа ме више не дражи. И одиста, све што на овоме свету може да раздрага, на њега је после дејствовало само моментано. Срце му је било скидано на хиљаду комада и сваки је комад осећао за се...

Ходамо ја и он шеталиштем — и кака плавојка, танка, витка стаса мине поред нас. Његове очи на мах оду за њом; с уз-

дрхталим гласом прошапће ми:
 иста Зорка. Али у тај мах ето
 нам иде у коб гараво, румено
 девојче; он га угледа пре мене и
 пре мене прозбори: „Ох, дивна
 ли ти је! Знаш ли где седи?“

Једном дође к мени, да ме
 походи бона. Зимње доба; топло
 у соби, а ружно на пољу. Уз-
 мем да му читам нешто, што
 бејаш прибележио из једне књиге
 срца. Он стаде пародовати сваку
 реч. После три месеца једног
 дивног пролетњег дана нашао
 сам га на калимегдану с једном
 модернопедагошком књигом у
 руци. Читао је, вели, нешто из ње
 и расплакао се. А пред њим је
 лежала најдивнија књига божја:
 пролеће. Над њим дивно небо,
 под њим тиха Сава, око њега

расплакано зеленило, из даљине гледа и поздравља плави Цер, Медведник, Повден . . .

Једног дана молио је једнога нашега друга, да нам прича о својој несрећној љубави. Онај је причао и грцао. Ја сам слушао не дишући. А Бранко је за време причања стрељао оком по свим прозорима, мимо које смо пролазили. А није било много пре тога, кад је у роману тога друга био луди учесник. Дође му једно вече онај и рече: — Бранко, сутра се венчава Мара. Хоћу, да још једном видим неверницу. Хајде, да прођемо поред њена дома. О, да ми је само, да јој како год пошљем ово писмо. Бранко га је допратио до дома, а код дома узео је писмо од

њега и кроз љуту стражу однео га и спустио на праг собе њене. Мало је требало, па да приповетчица ова у другом облику иде од уста до уста.

*

Годину дана после смрти своје Зорке Бранко се настани опет стално у Београду.

Неда се била већ удала. На лицу је њеном била дубока збиља. За годину и више дана не видех је изван куће ни један пут. У далеком, скоро пустом сокаку био је њен стан. И ко је лепог неделног дана потегао дужи пут у шетњу, могао је случајно ударити и поред њена стана и онда би је видео пред

кућом или у авлији озбиљну, мирну, замишљену.

Бранко је брзо пронашао овај усамљени стан. И није требало лепога недељнога дана. Сваки дан је био Бранку леп за шетњу у тај крај. Неда га је виђала и ћутала. После га је погледала тужно. И пошто би се исплакала, опет би чекала дан и час, кад ће Бранко опет проћи.

— Је ли то сад нема, покајничка љубав, Бранко, упитах га једном; или мислиш, да томе створењу разориш срећу до краја.

Он се чудновато осмехнуо.

Други пут ми је рекао:

„Људи су неваљали и неваљалство им је мета. За што бих ја био последњи, кад могу бити први.“

Једно вече сретнем га, где се замишљено некуд упутио. У месту поздрава и одговора на мој поздрав пружи ми једно писмо незавијено, упућено. Оно је гласило :

„Недо, да л' се још сећаш наше тешке судбе. Зли људи упропастише нас, и још је на њп-ној страни закон. Ти си се уда-ла за човека, кога не љубиш, а ја се изложио ударима зле судбе. Ох, ја бих желео, да се осветим тим људима. Молим те, допусти ми, да на твојим грудма потражим утехе, и да с пољуп-цима изиштем за се опроштења. На твоју реч ја ћу се као сенка спустити у твој загрљај и као сенка ишчезнућу.

Размисли о овој жељи, ја ћу
чекати одговор . . .“

Ја сам га погледао чудно,
љутито, неверујући. Најзад ре-
кох: Бранко, учини ли то писмо
своје, онда у овом неваљалом
свету биће два највећа нева-
љалца. Ти ћеш бити други, а
— ја постајем први. Ја остах,
Бранко оде. Дознао је био, да
Неда данас није код куће и да
ће се подоцкан вратити. Кад
дође њеној кући, савијак сакри
у врата и на страни улице на-
слони се на зид. Не потраја дуго
а Неда се врати дома. Врата
отвори, а пред њу паде згуж-
вана хартија. Она се саже и
узе је.

Ноћ је увелико превалила,
а кроз прозор промоли се беда

ручица. Бранко стајаше замишљено под прозором. Пред њега паде лист хартије. С њоме Бранко отрча на светлост од лампе. Из далека се чујаше, где дворски сахат избијаше десет.

По ноћи је било и мени се још не спаваше. Оставих перо и устадох, да по соби пођем. У ходнику зачух тешке кораке. Врата се отворише . . . Бранко! Блед, каљав, на једној страни чела крв. Пипа се по хаљинама и једва нађе једну згужвану хартију. Пружи ми је. Од чуда сам једва дошао к столу и свећи, те стадох читати :

„Бранко, о твоме писму размислила сам и ово ти одговарам:

„Неправда, која је учињена,

не може се оправдати, нити изменити. Ја сам се венчала за човека, кога истина не љубим, али коме сам се пред олтаром на љубав и верност заклела, па ће ме заклетве смрт разрешити, јер и ако сам несрећна, невера бити не ћу.

„Ја не знам ко је, да л' су зли људи криви нашој несрећи, али мени се чини да си ти крив више него ико, јер си први реч погазио и вером преврн'о оставивши мене, која сам те љубила верно и која ће те вечно љубити, али с којом нигда не ћеш уживати сласти заједничкога живота, јер је између нас велика провала, а то је брак.

„Жељу, коју велим да је и моја, да се видимо и састанемо,

никад ти нити хоћу, нити могу испунити, него те још молим, да у будуће на тако шта не помишљаш, које може и мене и тебе упропастити, већ да се боље постараш за свој живот и срећу, не излажући се опасности мојом близином.

„Заборави ме, јер само тако ћеш срећан бити. Наћи ће се још које нежно срце, које ће те ватрено љубити, па ћеш боље надокнадити што си изгубио.

„Жели ти сваку срећу Неда.“

— Ох ја не ћу бити неваља-лац, узвикнух радосно! Још има честитости!

А Бранко се у мукама грчио на мојој постељи. Кроз сузе је једнако говорио :

— Ох, ја сам ништа; ја сам премален. А она? О, па ће немати, њу изгубити; а она је могла бити моја!...

И јецање га прекиде.

У јутру је изгледао миран, здрав и ја сам отишао на пут. Али после 8 дана Бранко није имао више никаквих јада, али ни њега није било. Последње су му речи биле Зорка и Неда...

Након неколико година изађох на гроб Бранков. Из далека приметих две жене. Млађа ме јако подсећаше на оно девојче, што је некад ишло кроз парак у школу. На чиј ли ће гроб, Боже? Склоним се на страну и оне дођоше Бранковом гробу. Мла-

ђа гроговори: „Мајка то није
гроб мога оца.“ — „Није кћери
гроб твога оца, али је гроб мога
срца.“ Па слабачке беле руке
сави око зеленог крста и горко
јецаше....